ISSN 1330-7487

BOSNA FRANCISCANA

ČASOPIS FRANJEVAČKE TEOLOGIJE SARAJEVO

Godina XXVIII • Broj 53

53

Sarajevo, 2020.

BOSNA FRANCISCANA
Časopis Franjevačke teologije

Izdavač
Franjevačka teologija Sarajevo

Uredničko vijeće
Mile Babić, Anđelko Barun, Velimir Blažević, Bruno Ćubela, Šimo Ivelj, Miro Jelečević, Emanuel Josić, Josip Jozić, Mirko Jozić, Stipo Kljajić, Božo Lujić, Luka Markešić, Ivo Marković, Danijel Nikolić, Marinko Pejić, Danimir Pezer, Anto Popović, Vili Radman, Marko Semren, Miron Sikirić, Slavko Topić, Velimir Valjan, Miro Vrgoč, Benedikt Vujica, Andrija Zirdum

Glavni i odgovorni urednik
Marko Karamatić

Zamjenik glavnog i odgovornog urednika
Ivan Šarčević

Uredništvo
Ivan Bubalo, Stjepan Duvnjak, Petar Jeleč, Marko Karamatić, Leon Kikić, Ivan Šarčević

Lektor
Ivan Nujić

Naslovna stranica
Ljubomir Perčinlić

Grafičko oblikovanje
Branko R. Ilić

Tisak
»GRAFOTISAK« - Grude

Adresa uredništva
BOSNA FRANCISCANA
Aleja Bosne Srebrene 111, 71000 Sarajevo
Tel: +387 33 45 32 66; Fax: 46 05 07
E-mail: bosna.franciscana@gmail.com
marko.karamatic@gmail.com

Enes Karić, Bogovo roblje – roman hronika,
IK Tugra, Sarajevo 2020, 577 str., 7 Ilustr.

Autobiografski roman o učenicima medrese u vrijeme ateističke vlasti

Autor ovog romana je bošnjački teolog, profesor Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, koji se u svom znanstvenom radu bavi egzegezom Kur'ana (*tefsir*) i teološkim vrednovanjem vjerničkog iskustva muslimana u BiH koji već 140 godina žive svoju vjeru u državi gdje kadija ne kontrolira prakticiranje islama pomoću šerijatskih odredbi. Svoje studente i sunarodnjake odane islamu potiče na vjerničko ponašanje iz kojega drugi sugrađani mogu razabrati da islam nije opasnost za sekularno društvo a druge čitatelje dobre volje uvjerava da ispravno prakticirani islam nije religija koja bi poticala na nasilje u pluralnom društvu. Uz bosanski kao izvorni jezik piše i drži predavanja također na engleskom te su mu neki radovi prevedeni i na albanski, njemački i slovenski.

Uz znanstvene radove i eseje E. Karić se služi i književnom vrstom romana da čitateljima prenese duhovne vrijednosti i teološke poruke. Ovom mu je peti roman (prije objavljeni: *Pjesme divljih ptica, Jevrejsko groblje, Slučajno čovjek, Boje višnje*). Tokom prikazivanja đačkih zgoda i strepnja autor će pojasniti metaforu „Bogovo roblje" kao polaznike Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu od početka rujna 1972. do konca svibnja 1978. koji su bili nezadovoljni prestrogim kućnim redom i nekim predmetima a razočarani što im državna vlast uskraćuje pravo na liječenje, popust u gradskom prijevozu i odgađanje vojnog roka: „Medresanti i dalje kete, kao Bogovo roblje, pred zabravljenom kapijom" (str. 130, usp. str. 441 i 443). Roman se sastoji od zgoda po nekoliko stranica koje imaju vlastiti naslov. Pisane su živahnim jezikom žitelja Srednje Bosne, s puno kolokvijalnih izraza. Okolnost da sam pročitao *Pjesme divljih ptica* i ostao zadivljen autorovim hrabrim impulsima u odnosu na pripadnike vlastite vjerničke zajednice ponukala me da i ovaj roman pročitam s teološkog stajališta. Ovdje iznosim neka svojstva značajna za vjerničko razmišljanje.

a) *Odnos muslimanskog dječaka i mladića prema religioznim roditeljima* – E. K. rodio se i odrastao u selu Višnjevo, okolica Travnika, kao sin oca Emina i majke Sabihe koju ovdje naziva Podovkom po selu iz kojega se udala za

njegova oca i prilaže na kraju tri fotografije s njima iz svoga djetinjstva. Kad je trebao krenuti u peti razred u Han Biloj, majka je sa suzama molila svoje roditelje da ga prime na stan jer im je kuća bila samo kilometar udaljena od škole, a dječak ne bi mogao pješačiti iz svoga sela u daleku školu. Škola mu je dobro išla pa je izrazio želju da upiše gimnaziju u Travniku s nadom da mu to otvara bolju mogućnost studija. Otac je odredio da nastavi Medresu u Sarajevu, ili ako to neće, neka čuva obiteljske ovce na Vlašiću. Majka je tu očevu želju poduprla izrazivši radost da će joj netko iz vlastite obitelji voditi sprovodne obrede. Polaznici viših razreda osnovne doznali su da ga otac šalje u medresu i zato su ga podrugljivo zvali hodžicom: „Usprkos stidu i sramu od Medrese, dječak je volio oca, volio i bojao ga se“ (25). Ljetne praznike nakon prvog Medrese proveo je na planini čuvajući obiteljske ovce i „kao da se na visovima Vlašića mladić bio zaželio Medrese i Sarajeva“ (140). Tokom trećeg razreda mladić je uvidio da bi bilo kasno prijeći u gimnaziju, a rano za prekid školovanja i početak fizičkog rada u socijalističkom poduzeću: „A povrhu, i na kraju, bili su roditelji – ocu i majci velika većina đaka nije smjela izaći pred oči i kazati: Ja sada napuštam Medresu!“ (394).

Za „prvi maj“ 1975. medresanti su poslani kućama na kratki odmor. Majka je tom zgodom rekla Enesu da ga traži rođak Muhamed, inače radnik na privremenom radu u Hamburgu, koji se žali na lokalnog hodžu što je u propovijedi najavio da Bog ne prima dobra djela alkoholičara. Dok je majka „razvijala pitu“ Enes je žalosnom rođaku protumačio teološko načelo „Jedno je grijeh spram Boga, a posve drugo grijeh spram ljudi, životinja, prirodne sredine“ (str. 309-315). Ako ima nade da će se „proći alkohola“, Bog piše Muhamedova dobra djela u knjigu. Kasnije je majka sinu predbacila: „Muhamedu ti dozvoli da i dalje pije!“ Otac je tješio ženu da će njihov sin kroz još tri godine Medrese „stvari učvrstiti bolje“, a Muhamedu je priznao da „u njemu ima vjerničke savjesti“ kad mu je žao što pije konjak i vinjak. Od tada je mladi teolog pazio da svojim znanjem ne zbunjuje pučku vjeru svoje majke. Zanimljiv je prizor na vojnom odsjeku u Travniku kada kod nadležne drugarice otac moli odgodu pretpoziva za odlazak Enesa na služenje vojnog roka, drugarica najprije ističe da Medresa nije „odgovarajuća“ srednja škola a zatim postavlja pitanje, zašto traje pet godina. Otac: „Drugarice Drakulić, to je *virska* škola, znate, tumačenje naše *vire* islama ide brez voznog reda, u nas muslimana neima Vatikana pa da sve stegne i pritegne“ (517-518). Otac Emin posljednji puta se spominje u vrijeme pred maturalnu akademiju: nazvao je telefonom sina preko porte Medrese, najavio da je dobio poziv za vojsku te prenio poruku nadležne Danice: neka pribavi potvrdu da se prijavio na prijemni ispit za fakultet, ako želi

odgodu (562). Na intervenciju profesora Neimarlije isposlovao je takvu potvrdu, ali je cijelo ljeto 1977. morao provesti u Sarajevu spremajući sedam predmeta za prijemni ispit radnika i mladića „koji je završio neodgovarajuću srednju školu“ (564).

b) *Vjerničko prihvaćanje vlastite seksualnosti i gledanja na brak* – Uz teološke i opće obrazovne predmete za srednjoškolce učenicima Medrese razlagane su povremeno teme o zdravom tjelesnom i duhovnom odrastanju. Tako im je profesor obredoslovlja protumačio fenomen noćnih polucija koje su znak obrednog sazrijevanja te pretpostavljaju uredno kupanje i presvlačenje (83-86). Jedan primarius trebao im je kroz tri tjedna predstaviti seksualnost mladića, „jasno, sve to po propisima islamskog prava i svijetloga šerijata“ (178). Protumačio im je trudnoću i rađanje te prikazao kako Bog snagom bračne ljubavi stvara ljude iz ljubavi. Ljudski parovi postoje po Božjoj volji: „Islam kaže: Brak se preporučuje! Ali neka znate, nije nigdje rečeno da postaje nemuslimanom ko hoće ostati pošteno neoženjen, i ona koja hoće ostati pošteno neudata“ (181). Bračnim drugovima preporučuje se ravnopravno voljenje i međusobna nježnost. Dok je predavač „na tabli pisao arapske i latinske izreke o bračnom životu, đaci su ga slušali, otvorenih usta, iskolačenih očiju“ (182). Đaci Medrese koji su na provjeri dokazali da znaju propisane molitve na arapskom, bivali su raspoređivani u toku mjeseca ramadana na pastoralni praktikum u pojedine džemate bez stalnog imama. Lokalni čelnici trebali su im osigurati funkcionalan smještaj i nadzirati njihovo predvođenje molitava i pouka djeci, mladima i odraslima. Za to su đaci dobivali povelik honorar koji im je dobro dolazio u plaćanju stana i prehrane u Sarajevu. U rujnu 1975. Enes je bio raspoređen na takav praktikum u Heriće kod Konjica. Tu mu je djevojka Esma, koja je s roditeljima živjela u Heidelbergu, predložila da stupe u brak a zatim zajedno odsele u Njemačku gdje bi oboje po njemačkim zakonima mogli nastaviti školovanje. Odgovorio joj je: „Želim da Medresa dalje ostane samo moja nevolja, sad-zasad, a hoće li biti da Medresu zavolim, to zasad ne znam. Drugo, stid me je da se oženim u sedamnaestoj godini, još ni stalnu ličnu kartu nemam, a i roditelji bi me se odrekli… Medresa nas traži cijele, tako govore profesori. Ne mogu se ženiti, sada ne znam šta bih s tobom“ (358-359).

c) *Pitanja medresanata književnicima Ivi Andriću i Meši Selimoviću* – U Medresi su đaci priređivali tribine i rasprave na teme koje su njima bile važne. Tako je u drugoj polovici siječnja 1975. recitiran intervju sa zamišljenim

Ivom Andrićem gdje je đak čitao svoja pitanja a jedan profesionalni glumac njegove odgovore stavljene u usta Andriću. Trebamo se prisjetiti da je Andrić u to doba bio nedodirljivi heroj jugoslavenske književnosti zbog dobivene Nobelove nagrade. Pitanja i odgovori su izraz kritičkog razmišljanja đaka, unatoč službenoj socijalističkoj ideologiji (278-288). Na uvodni pozdrav učenika, zamišljeni Andrić ističe da će govoriti ijekavicom „jer zna da se u Medresi govori na ijekavskom narječju i da se predavanja drže na njemu". Na prigovor đaka da se *Prokleta avlija* može razumjeti kao metafora za cijelu Osmansku carevinu, Andrić se brani da on s fra Petrom kao zatvorenikom u tom romanu ne mrzi džamije nego ustaje protiv sila Europe koje su „uzaptile Džem-sultana, tog glavnog zatvorenika u *Prokletoj avliji*" (282). Jedan od prigovora đaka bio je prisilno odvođenje kršćanske djece u romanu *Na Drini ćuprija* u janjičare, a oni su zapravo time dobivali priliku za školovanje i visoke karijere u carstvu. „Andrić" se brani da je u svojim tekstovima pohvalio osmansku administraciju u gradovima Bosne te posebno istaknuo pluralnost Sarajeva. A glede prigovora da je iskazao simpatije za kršćanske vladare, Andrić moli učenike Medrese da njegova djela čitaju bez mržnje i tako dokazuju da „zemlja Bosna nije zemlja mržnje" (287).

Početkom siječnja 1977. učenik Džemal Latić „upriličio je razgovor s 'našim omiljelim književnikom Mehmedom Mešom Selimovićem'" (504). Učenik je čitao svoja pitanja a kazališni glumac zamišljene odgovore Selimovića koji se na početku žali: „U Beogradu sam priznat trostruko, a u Sarajevu nepriznat trostruko!" Selimović tumači zašto misli da su bosanski Muslimani najzamršeniji ljudi na svijetu: za vrijeme Austro-Ugarske trebali su ostati kao nacija, a selili su u Tursku kao vjera. Kad je napisao *Derviš i smrt*, neki su ga optužili da mu je roman napisao Ivo Andrić: „Kad vas ovako negiraju, nije nikakvo čudo što onda negiraju i sebe, i svoju naciju, i svoju vjeru, i što tako osujećuju svoju budućnost" (506). Aludirajući na glasno razmišljanje Nurudina koji žali što su se bosanski muslimani otrgnuli od svojih a tuđi ih nisu prihvatili, Latić pita: „Da li ste vi prilaskom Beogradu prestali biti otrgnuti, dali ste se osjetili 'prihvaćenim'"? (508). On odgovara da je samo odbjegao od sarajevskog prezira, ali je sve svoje ponio u izbjegličkom prtljagu. Na kraju poziva đake neka sebi sagrade svoj unutarnji dom. Ova đačka pitanja Andriću i Selimoviću su znak distanciranja od ondašnje službene ideologije o etničkom identitetu Muslimana u BiH i traganja za identitetom kakav sebi sami daju. Koncem kolovoza 1976. E. K. je bio raspoređen na pastoralno pomaganje u Kovačevcima kod Glamoča. Bio je razočaran slabim odazivom džematlija na mevlud, ali ga je stara Mukelefa kod koje je stanovao potaknula neka pohodi

Hašima koji je oženjen Švabicom Ulrikom, a osjeća se „Musliman po vjeri, Hrvat po naciji, Jugoslaven po potrebi“ (470). Hašim je izrazio žaljenje što su stanovnici Bosne prilikom prihvaćanja islama promijenili svoja slavenska imena u turska i arapska. On nije dopustio svojoj ženi da prigodom prihvaćanja islama promijeni i svoje njemačko ime. Enes je bio zbunjen sugovornikovim mislima pa je naglo okončao pohod.

d) *Prijatelje imati i prijatelj biti* – Kroz svih pet razreda Medrese E. K. je uspješno održavao prijateljstvo s drugovima iz škole s kojima je rješavao svoje male i velike probleme. Roman donosi mnoštvo takvih zgoda, a na str. 580 uvrstio je svoju fotografiju s jednim prijateljem. Biblija i Kur'an nazivaju Abrahama Božjim prijateljem te ističu da su pravi prijatelji Božji dar, jer nas podržavaju u dobru i tješe u nevoljama života. Jasno, prijatelji nisu oni koji nas nagovaraju na zlo ili pomažu u lopovluku. Za zdravo odrastanje i duhovno sazrijevanje važna je spremnost na žrtve – materijalne i duhovne. Prijatelji zajedno s nama podnose žrtve i pomažu da im uvidimo smisao. Direktor Medrese Džemal Salihović često je na latinskom đacima navodio Benediktovo načelo duhovnosti *Ora et labora* (moli i radi - što su neki đaci izvrtali u „Moli se i zgadi“ protestirajući protiv nametnute molitve). Oslonjen na prijatelje koji su ga podupirali „mladić će vidjeti da nisu ljudi ti koji su problem, već su problem odnosi među ljudima“ (498).

Đaci Medrese igrali su svake godine nogometni turnir, ali kako nisu imali svoga igrališta zakupljivali su od grada teren na kojem će odmjeriti snage. Nekoliko puta pozvali su fra Milu Babića da im sudi završnu utakmicu, uvjereni da će dinamično voditi i pravedno suditi. Na kraju su bili zadovoljni njegovim suđenjem (429-433). Pitao sam profesora Babića, je li to zaista bilo. Odgovorio je da jest, ali je autor romana događaje malo iskitio. Ako to prenesemo i na ostalu građu ovoga romana, možemo zaključiti da je autor prikazao stvarne događaje umjetničkom prozom, uz vrlo živahne dijaloge. Knjigu preporučam religioznim mladićima – kršćanima, muslimanima i drugima – koji uviđaju potrebu i smisao osobne žrtve u procesu učenja i duhovnog rasta.

Mato Zovkić